

EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATOK.

A torockói templom tornyának 1828-ban történt megújítása.

A torockói unitárius egyházközség tagjairól tudjuk, hogy mindig példátadó buzgósággal támogattak minden kulturális megmozdulást, s ha az egyháznak juttatásáról volt szó, gyakran erejükön felül is adakoztak.

Ezt igazolja az a messze földön nagy hírre szert tett Sebes Pál¹ torockói rektor által fogalmazott írás is, amelyet a templom gombjában találtak.

Az írás elbeszéli, hogy a régi torony építéséről sem az okmányok, sem a hagyomány nem nyújtanak felvilágosítást, de megjegyzi, hogy az avult „négy fiókos” sendelyfedél felső részén az 1640-es, alólin pedig az 1752-es évszám szerepelt.

Az írás ugyan nagyobbrészt az unitárius egyházat, s közelebbről a torockói egyházközséget, valamint a politikai községet érintő adatokat jegyzett fel, amidőn azoknak a vezetőségét megnevezte, de megörökítette a többi egyházak vezető férfiainak a nevét is.

Büszkeséggel jegyzi meg az írás, hogy a torony megújí-

---

¹ Sebes Pál — az unitárius egyháztörténeti adatok szerint már a XVI. század végén fennállott, s mintegy 300 éven át fennmaradt — torockói iskolának 1812—1845-ig volt rectora.

² Ezek az évszámok minden bizonnyal a nagyobb javítások évét kívánták megörökíteni. Az említett adatok megerősítik Orbán Balázsnak azt a megjegyzését, hogy: „Torockó temploma, mint új épület mi értékkel sem bír.” (Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, V. köt. 216. l.) Az első évszám legalább is azt igazolja, hogy a templom már 1640-ben megvolt, s így amikor Orbán Balázs látta, jóval több mint 200 esztendeje fennállott. Ezt az állításomat támogatja a Bartók Ferenc XVIII. századi naplójának az az 1752. évbéli feljegyzése, hogy: „Ebben az esztendőben héjazták meg újonnan a tornyot 50 fnt.-ért.” Tekintettel azonban arra, hogy 1595-ben már az al gimnásium is megvolt, s az iskolákat nagyban-egészen csak a templomépítést követően szokták létesíteni, minden valószínűség mellett szó, hogy a templom leglább is egyidős az iskolával. Az bizonyosnak látszik, hogy amint magának a városnak jó részét, úgy a templomot is többször kellett újjáépíttetni, már csak a Torockót a régebben mult időkben is sokszor pusztított tűzvészek miatt is.

tása idején „a négy Recepta Religiok a legszebb edgyességbe virágzanak, ezeknek a követőik egymást a szeretet karjaival ölelik, forróan tsokolják”. A felekezetek közötti egyetértés tényleges fennállására mindjárt az írás szolgáltat adatot, midőn megemlíti az adakozók között Lula Petrucot, aki nevét tekintve valószínűleg nem volt unitárius s mégis egy sing vasat ajándékozott a torony megújításának kiadásaira.

Megemlékezik a feljegyzés az 1838. évben Toroczkón elharapózott „vérhas-nyavalyá”-ról, a „példás sáskajárásról”, a Balkánon dúlt orosz—török háborúról, melybe „az Anglus és Frantzia Kormány Székek is „beleelegyedtek” s nem feledkezett meg arról sem, hogy a torockóiakat leginkább érdeklő iparcikknek (a vasnak) árát feljegyezze, s a legfontosabbnak mutakozó élelmiszerárakat is megörökítse.

Torockó akkor még virágzó városka volt. Lakossága az utóbbi félszáz esztendő lélekszámát jóval meghaladta. Aranyváltó hivatali székhely volt (nevükről ítélve idegenből jött tisztviselőkkel). Állandó orvossal is rendelkezett.

A torony megújításában kezök munkájával részt vett személyek felsorolásából megállapíthatjuk azt is, hogy az akkorigiban igazán nehéz közlekedési viszonyok ellenére is az ország legkülönbözőbb helyéről kerültek ki a munkások.

Egybevetve az elmondottakat, mondhatjuk az ismertendő feljegyzés szavaival, hogy „az akkori közszolgáltatokat bővön világítja.”

1828-ban

Régi Toronyának megépítéséhez kezdvén az Ekkla Czupor András és Kelemen Mihály Dékányságokban annak Gombját le veszi Julius 14-én. Enyedi kőműves Fekete Mihálynak 900.—Kilencszáz Rns. forintokat. Ugyanazon esztendőben felszarvazta Áts Pallér Bagó Mihály 800 Rnsf. 8-ber 12-én tévén fel a Gombot, — mely a régi Toronyon volt — most pedig az meg Aranyoztatott, és Egy tsillag tétetett annak felibe, mely került 150.— Rfba — Ugyan ezen Toronyot bé báldozta az irt Áts Pallér, mely került Kétezer Rfba — mellyet bé végzett 1829-ben Május 17-én, mely Torony meg ujjítása került ezen ekklesiának mindent össze számlálva mint egy 7000.— Hét-ezer forintokba.

Ezen meg újított Torony Gombjába zárt Emlékirás a következő, — mely az akkori közszolgáltatokat bővön világossítja.

Az Egyetlen Egy Istennek és az ő Fiának a Jézus Krisztusnak nevében

A Thorotzkói Unitária Szent Ekklesia ezen régi Tornyának, melynek építéséről sem a most élő Emberek — sem a Protocolumok semmit nem tudnak; és a melynek kőfala magossága mostanig volt kilentz öl, — a régiség miatt elavult négy fiokos fedelét, mellyen ezen inscriptiok voltak — u. m. fellyül 1640— alább pedig 1752— a maga, tulajdon költségén kintelen volt ezen mostani formában megújítani; és a régi Sendejyezés helyet meg bádogoztatni.

E szerint az Isteni Szent Gondviselés alatt a következő Századok Generatcióinak által hagyni — magosítván annak falát is most négy öllel, — mellynek kőfalának magossága a föld színétől nézve 13 öl— mostani egész megújítása került mint egy 7000.— az az Hétezer Német Forintokban váltó cédula szerint, mely tézsen a mostani pénz folyamat szerint 2750.— F. ftokat Convencios ezüst pénzt.

Épült pedig az 1828 ik Esztendőben — Első Ferentz Császárunk Uralkodásának 36 ik — életének 60 ik Esztendőjében — Báró Josika János Ur Ő Excellentiája Gubernátorságában — Gróf Nemes Ádám úr Ő Excellentiája Thesaurariuságában — Nagy Ajtai Körmötzi János Ur Püspökségében — amidön Generális Notárius volt Filosofia Professora Füzi János Ur — Kolozsvári Professorok Molnos Dávid — Sylvester György és Székely Miklós Urak — R. Catholicus Püspök Kováts Miklós ur Ő Excellentiája — Református Püspök T. Bodola János Ur — Luteranus Püspök T. Grezer Dániel Ur — Unitus Püspök Moga Basilius, amidön a négy Recepta Religioiok a legszebb edgyességbe virágzanak, ezeknek a követőik egymást a szeretet karjaival ölelik, forrón tsokolják. — Legyen Istennek Ditsőség érette, áldás és boldog Uralkodás a Jó Fejedelemnek, minden az ő nevében és képében járóknak.

Az Erdélyi Unitáriusok mostani száma ötvenezer, Fő Curatorok Tabula Adessor Méltóságos Dániel Elek úr és Mts. P. Horváth Károly Ur Ő Ngysgok. —

Ezen a környékben Inspectorok Thordai Gálfi József —

Kövendi László — Notarius Ferentzi Mihály — Papi Fiscus Brassai Sámuel.

Ezen Thorotzkói Ekklésia Tagjainak mostani száma 1600.— lévén most ennek Papja T. Ferentzi János Segéd vagy Káplán Papja Vas Pál — oskola Rector Sebes Pál — Leány oskola Tanítója Siménfalvi János — Ekklésia és Communitas Praesesse Piatzi Tóth Ferentz, Dékányok Czupor András és Kelemen Mihály — Egyházfiak Vernes János és Rátz Ferentz. Domesticus Consistorok 24-en ugymint:

Bartha István, Üdösb Botár György — Sz. Mártoni Sámuel — Szász János — Lakatos János — Üdösb Pál Ferentz — Sakó András Vernes János — Kriza György — Kővári utzai Ékárt István — Székely Márton, Ékárt János — Bosla Ferentz — Demény András — Sakó István — Varga Benjámin — Vajda Mihály Sz. Györgyutzai Kriza János — Piatzi Kriza János — Lengyel András — ifjabb Máté Gergely — Tamás Simon — ifj. Demény Imre — ifj. Kriza András.

Város bírāja Szent György utzai Sakó István, Város Polgárjai Demény András és Kriza Gergely, város orvossa Vajna Ferentz.

HelybeliCsászári és Királyi Arany Váltó Tiroli Üdösb Hillebrand Gothard — Controllor Lange György Urak, Építő mesterek voltak N. Enyedi Fekete Mihály áts Pallér a ki be is bádogozta lévén Áts legényei Csongrád vármegyei Szentesi József—, Székely — N. Körösi Benke Ferentz, Abauj vármegyei Metzenzéfi Vind György és Maros Vásárhelyi. Orosz Sándor.

Ezen esztendőt Emlékezetessé tették:

1-ször A példás Sáska járás.

2-ször A Muszkáknak a Törökökkel való háborujok, midőn Görög Ország függetlenné akar lenni; melybe elegyedve vadnak az Anglius és a Frantzia Kormány Székek is.

3-szor Ezen esztendőben Uralkodott ebben a városban a vérhas nyavallya igen példáson; minden Házakat eljárván melyben Sok Gyermekek és Öregek hóltanak meg egy hólnap alatt 32 en.

4-szer Egy Kasza vagy Rud vas volt 14 susták egy véka szép buza 18 Susták egy font hus 6 Krajzár.

Utánunk megjelenendő Generatziók! Emberi Nyomok!! Ezek valának, mellyeket tudásul meg irtunk — Valamint Mü Eleinknek úgy fogjátok tü is taposni a mü porainkat — Elenyészünk mü elenyésztek tü is, de maradjon meg általunk és általlatok az Istennek Ditsósége örökkön Örökké — Tiétek lészen a Ditséret ha azt tü nagyobb fénybe öltöztetitek mint mü következünk, legyetek áldottak és virágozzatok az által a Ki él —országol és Uralkodik az Esztendők és századok Sorain keresztül— és a Ki tselekszi azt, hogy egyik Nemzetség el menjen és más jöjjön helyyibe — Virágozzatok mind addig, mig össze kerülünk mindnyájan a mennyei Ditsó Hazában.

Az Isten, a ki a Mennyet és a Földet teremtette a kit mü félünk és imádunk a Jézus Krisztus által — a Kinek a Neve erőss Torony és a kinek szent Segedelve által épült az ő Ditsóségére ezen Torony!! Órizzze és védelmezze ezen Tornyt az Idők Sorain keresztül minden veszélyektől— Sok Századok lássák ezt meg épségben— Sok Generatziok nézzenek erre tisztelettel—

Legyen az Isten ezen Ekklésiának Kerittésében Békesség és tsendesség. Ezen ő Tornyában örökkön örökké ohajtjuk tellyes Szívünkéből — légyen — legyen — Ámen.

Thorotzkón 1828 ban 8-ber 12-én Sebes Pál rector.

A Torony építésére név szerint ezek adtak:

orvos Tkts. Vajna Ferentz úr váltóban Rf.	5.—
piatzi Szurdikban lakó Ękárt és felesége Botár Sára	10.—
Prudentiai Bányászati Társaság adott 5 ló követ	5.—
Üdösb Brotár György Deszkákra ajándékozott	10.—
A Torony bévégzésekor négy részre 8 konsistorok meg keresvén a Hiveket került	—29.10

Summa Rf. 59.10

Vassal Segítettek, s ajándékoztak	
Üdösb Pál Ferentz	3 kasza vasat
Bartók Simon	2½ „ „
Felső utzai Tobiás János	2 „ „
Székely Márton	3 „ „

A torockói templom tornyának 1828-ban történt megújítása.

Dékány Czupor András	—	—	—	3	„	„
Kosztá Andor	—	—	—	2	„	„
Brotár Ferentz	—	—	—	3	„	„
Kriza Gergely	—	—	—	3	„	„
Tobiás István	—	—	—	2	„	„
Kriza János	—	—	—	3	„	„
Szép Márton	—	—	—	2	„	„
Vernes Gergely	—	—	—	2	„	„
Sakó István	—	—	—	3	„	„
Ekárt Ferentz	—	—	—	3	„	„
Vajda György	—	—	—	3	„	„
Király János Fenyves Dombi	—	—	3	„	„	
Moritz Andor egy sing vasat						
ifj. Sakó István	—	—	—	3	„	„
Dimény Imre	—	—	—	3	„	„
Lakatos János	—	—	—	3	„	„
Lakatos Andor	—	—	—	2	„	„
Jakab Vernezs János	—	—	—	2	„	„
Brotár Gergely	—	—	—	3	„	„
Tobiás Andor	—	—	—	2	„	„
Kriza Márton	—	—	—	2	„	„
Székely Mózsi	—	—	—	2	„	„
Tobiás István	—	—	—	2	„	„
Tobis Mihály	—	—	—	2	„	„
Király Sándor	—	—	—	3	„	„
Pál Simon	—	—	—	2	„	„
Lula Petruc	—	—	—	1	sing vasat	
Czupor Mihály	—	—	—	3	kasza vasat	
Ifj. Ekárt Istók	—	—	—	2	„	„
Kelemen Mihály	—	—	—	3	„	„
Vernes János	—	—	—	2	„	„
Ifj. Brotár János	—	—	—	2	„	„
Göndöl János	—	—	—	2	„	„
Tobiás Andor	—	—	—	2	„	„
Rätz Istók	—	—	—	2	„	„
Üdösb Ekárt Istók	—	—	—	2	„	„
Sakó Mihály	—	—	—	3	„	„
Ekárt János	—	—	—	4	„	„
Vernes Andor	—	—	—	3	„	„

A torockói templom tornyának 1828-ban történt megújítása.

Ifj. Brotár György	—	—	—	—	4	„	„
Koronki Ferentz	—	—	—	—	2	„	„
Karaki Andor	—	—	—	—	1	„	„
Király Istó	—	—	—	—	1 és fél	kasza	vasát
Székely Ferentz	—	—	—	—	4	kasza	vasat
Vajda Mihály	—	—	—	—	3	„	„
Lénárt István	—	—	—	—	5	„	„
Simon György	—	—	—	—	10	„	„
Kriza András	—	—	—	—	5	„	„
Kóházi Brotár János	—	—	—	—	1	„	„
Posgi Getzi	—	—	—	—	1	„	„
Moritz Getzi	—	—	—	—	1	„	„
Király Sándor	—	—	—	—	1	sing	vas
Bosla Ferentz	—	—	—	—	8	kasza	vas

A többi költségek mintegy 7000.— német forintokig a mint 31 ik levelem fel tétetett, vétettek Részszerint az Ekklésia Er-dejiből, részszerént egyéb apróság jövedelem külsőkből — részszerént a fel vett valóságos Tőkepénziből az Ekklésiának.

Dr. Zsakó Gyula.

IRODALOM.

A Csikesz Sándor emlékkönyvek 5. kötete. Csikesz Sándor debreceni egyetemi tanár haláláról lapunk is megemlékezett. Csikesz Sándor jelentőségét igen szépen jelzi az, hogy tanítványai és tisztelői az ő emlékére egy tíz kötetből álló emlékkönyvet adnak ki, aminek nemrégiben jelent meg az ötödik kötete. Az egyes kötetek tartalmazzák részben Csikesz Sándor munkáit, beszédeit, referátumait, részben pedig tanítványainak tudományos dolgozatait. Az eddig megjelent négy kötet is érdekes és értékes anyagot tartalmaz. A most megjelent ötödik kötet olyan értékes munkáit hozza Csikesz Sándornak, amelyek felette állván egyes felekezeti szempontoknak, általános érvényűek és értékiek, és azt hiszem, hogy nem felesleges, ha felhívom lapunk olvasóinak a figyelmét erre. Ezzel nem akarom mondani, hogy a többi megjelent négy kötet nem volna másnak is érdekes. Én minden kötetben sok érdekes olvasmányt találtam és különösen a Csikesz írásai mindig egy nagy, igaz ember megnyilatkozásai számomra. A most megjelent ötödik kötet azonban messze túlhaladja az eddigieket.

E kötetben jönnek Csikesz Sándor dolgozatai a szektákról, vallás-pedagógiai, liturgiai és egyházismereti kérdésekről. Mindezek a tárgyak általános emberi és általános keresztény érdekességűek.

A szekták mozgalma valláspszichológiai és társadalmi szempontból is fontos. Jelentős dolog tehát, ha egy olyan egyéniség és olyan intellektus tárgyalásában kapjuk, amilyen Csikesz Sándor volt. A szekta kérdés tárgyalása lehetetlen egyéni és felekezeti beállítottság nélkül, pedig ez kell, mert hiszen ezeken túli, általános mozgalmakról van szó. Ha Csikesz Sándor a végén mégis kitér a speciális református szempontokra, az a megelőző objektív tárgyalások után különösen érdekes azért, mert egy nagy lélek gyakorlati állásfoglalásáról van szó.

A szekták fejezete alatt egy nagy cikkben tárgyalja az „Új Sálem” mozgalmat, mint kevésbé ismeretes, újabb változatot. Itt a mozgalom keletkezését követő elindítójának lelki elemzéséig és ezért különösen érdekes és mintapéldája az objektív, tudományos eljárásnak.

A valláspedagógiai rész alatt három cikke van. Az elsőben a falusi gyermekistentiszteletekről beszél, ahol ismerteti a legújabb valláslelektani irányt és a saját gyakorlati tapasztalatait. Csikeszt mély megézés ve-

¹ Keresztény Magvető 1941.